

היחס בין התורה שבכתב לתורה שבעל פה בפירוש הרב שמשון רפאל הירש לתורה

הקדמה

התורה שבעל פה קדמה לתורה שבכתב
התורה שבכתב ניתנה רק סמוך לכניסה לארץ
התורה שבכתב מכילה תמצית של התורה שבעל פה
התורה שבכתב מסתמכת על ידיעת התורה שבעל פה
התורה שבכתב מפרטת מצוות פחות ידועות
סיכום

הקדמה

המשמעות המקובלת של הביטוי 'תורה שבעל פה' היא: הפירוש המוסמך של התורה שבכתב. הרמב"ם לדוגמא כותב בהקדמה לפירושו על המשנה: "דע, כי כל מצוה שנתן ה' למשה רבנו - נתנה לו עם פירושה... וזה הפירוש כללי עניינים. והיו כותבים המקרא, ולומדים על פה הקבלה. וכך אומרים החכמים עליהם השלום: 'תורה שבכתב ותורה שבעל פה'."

אולם הרב שמשון רפאל הירש זצ"ל כנראה מבין את היחס בין התורה שבכתב והתורה שבעל פה לגמרי אחרת. הוא כותב בפירושו לבראשית ט, יח: "הלומד את ההלכות שבתורה חייב לזכור תמיד, שתורה שבעל פה קדמה לתורה שבכתב: כל דיני התורה כבר נמסרו לישראל בעל פה, ורק אחר כך נמסרה תורה שבכתב - כרשימות קצרות לצורך הזיכרון". ובפירושו לדברים לא, כו: "התורה כולה כבר היתה ידועה לעם כתורה שבעל פה זה ארבעים שנה בטרם נמסרה לו כתורה שבכתב". רשר"ה מזכיר עניין זה לפחות שש פעמים בפירושו על התורה; על ידי בירור כוונתו במקומות אלו נוכל להבין יותר לעומק את דעתו לגבי היחס שבין תורה שבכתב לתורה שבעל פה, ואת ההשלכות של שיטתו על הבנת חלק מעקרונות התורה שבכתב.

התורה שבעל פה קדמה לתורה שבכתב

בסיפור הבריאה רשר"ה מצביע פעמיים על כך שקיימת התייחסות בפסוקים למצוות שעתידות להינתן, והוא מסביר את הפסוקים האלו על פי העיקרון שהתורה

שבעל פה קדמה לתורה שבכתב. בפעם הראשונה מדובר על סיפור בריאת השמש והירח והכוכבים שהתורה קובעת שהם נבראו "לאותות ולמועדים", ובהמשך בסיום הבריאה כשהתורה מתייחסת לברכתה וקדושתה של השבת. רשר"ה טוען שמי שאינו מכיר את השבת והמועדים אינו מסוגל להבין את התיאורים האלו, ועל כן (פירושו לבראשית א, יד): "אל נתפלא על כך שכבר פרשת הבריאה... רומזת למצוה העתידה להינתן. הן כל המצוות כבר ניתנו לישראל בעל פה - ובחלקן הגדול גם קוימו למעשה - בארבעים שנות המדבר; ורק אחר כך ניתנה תורה שבכתב כדי לשמור על תורה שבעל פה". ובהמשך (ב, ב): "הנה זו מגילת היסוד של השבת. עם קריאתה עלינו לזכור, שהעם שזכה בה כבר הכיר את הלכותיה להלכה ולמעשה... אלמלא הניח הכתוב את ידיעת משמעות השבת, לא היה אפשר להבין את האמור בפסוק זה".

התורה שבכתב ניתנה רק סמוך לכניסה לארץ

עוד השלכה של העובדה שהתורה שבכתב ניתנה לישראל בסוף ארבעים שנה במדבר הינה, לדעת רשר"ה, שכמה מסיפורי התורה מלמדים אותנו מסרים חשובים לעם ישראל לקבל אותם במיוחד ערב כניסתו לארץ ישראל. בפירושו לבראשית ט, יח בענין סיפור קללת כנען על ידי נח מסביר רשר"ה, שהסיבה שהתורה מספרת לנו את הסיפור הזה, ומדגישה לנו שכנען המקולל הוא הבן של חם, היא חשיבות המסר של הסיפור לבני ישראל הנכנסים עתה לארץ ישראל. בני ישראל נצטוו להשמיד את העם הכנעני, וחשוב שהם יבינו את השחיתות המוסרית שלו.

התורה שבכתב מכילה תמצית של התורה שבעל פה

השלכה נוספת אינה מתייחסת לזמן נתינת התורה שבכתב, אלא לעצם העובדה שתורה שבכתב ניתנה אחרי תורה שבעל פה, ולכן היא אינה המקור של ההלכה אלא כלי להוראה וזיכרון של ההלכה הידועה. רשר"ה מסביר בפירושו לשמות כא, ב שאם התורה שבכתב הייתה המקור של ההלכה לא יתכן שפרשת משפטים הייתה מתחילה עם הלכות עבד עברי. עבד עברי הינו מצב יוצא דופן, דרך טיפול בעבריין מסוג מסוים. לא כך מתחיל ספר חוקים; ספר חוקים מתייחס ראשית־כל לחיים הרגילים והתקינים, ורק אחר כך עובר לחוקים שמתייחסים למקרים חריגים. רשר"ה מסביר שהלכות עבד עברי מופיעות בתחילה בגלל שהתורה שבכתב אינה מקור ההלכה - אלא ההלכה כבר ניתנה לפני כן בעל פה, והפסוקים כתובים לפי סדר חשיבותם החינוכית. הלכות עבד עברי מלמדות אותנו שמטרת התורה אינה להעניש עבריינים אלא לעזור להם להשתקם, ועל חשיבות ומרכזיות המסר הזה לומדים ממיקומן של הלכות עבד עברי בתחילת הדיון במשפטים השונים.

התורה שבכתב מסתמכת על ידיעת התורה שבעל פה

בכמה מקומות בפירושו על התורה רשר"ה מתייחס לעובדה שלפעמים קשה להבין את הפסוקים בתורה בלי פירוש, והוא מייחס קושי זה לכך שמטרת התורה שבכתב אינה ללמוד ממנה את ההלכה – אלא להזכיר לנו הלכות מוכרות. הוא כותב את זה באופן הכי מפורש בפירושו לשמות כא, ב, כשהוא משווה את הפסוקים בתורה לרישומים קצרים שכותב לעיתים מי ששומע הרצאה מדעית: מי ששמע את ההרצאה יכול בעזרת הרישומים האלו לשחזר אותה, אבל מי שלא שמע אין לו סיכוי להבין את ההרצאה מתוך הרישומים בלבד. הזכרנו כבר את מה שכותב רשר"ה בפירושו לבראשית א, יד: "כל המצוות כבר ניתנו לישראל בעל פה... התורה שבכתב היא סקירה כללית של התורה השלמה שבעל פה", והוא ממשיך ומדגיש: "יש לחזור ולשנן דבר זה כדי להבין אל נכון את טיב התורה שבכתב". הדברים מלמדים שרשר"ה חשב שהרעיון הזה הוא רעיון בסיסי בהבנת התורה שבכתב, והוא מהווה פתח להבנת מקומות אחרים בתורה שבכתב, מעבר לפסוקים שהוא התייחס אליהם במפורש.

התורה שבכתב מפרטת מצוות פחות ידועות

עוד נושא שאפשר להבין על בסיס הגישה הזאת הינו רמת הפירוט השונה של מצוות מסוימות בתורה. מצוות שבת ותפילין, לדוגמא, פרטים מעטים מתוכן מפורשים בתורה שבכתב, ומצוות איסור אכילת בהמות טמאות ומצוות צרעת מפורטות מאוד. לפי רשר"ה שמטרת תורה שבכתב היא להזכיר לנו את המצוות שכבר למדנו בעל פה, אכן צפוי שיהיה יותר פירוט עבור מצוות שאנחנו עלולים לשכוח ופחות פירוט עבור מצוות שאיננו עלולים לשכוח. בדוגמאות שהבאנו, שבת ותפילין הם מצוות שנעשות תדיר ע"י כל עם ישראל והסיכוי נמוך לשכוח את פרטיהן, בעוד שסביר להניח שרוב הסוגים של הבהמות הטמאות לא היו מוכרים לעם ישראל במדבר וקל וחומר סוגי הצרעת השונים, ולכן טרח הקב"ה כביכול לפרט את הלכותיהן בתורה שבכתב.

סיכום

מהדוגמאות שהבאנו אפשר לראות שלהבנתו של רשר"ה, שהתורה שבכתב ניתנה לבני ישראל ערב כניסתם לארץ ישראל, ישנן מספר השלכות:

- א. התורה מניחה שמי שקיבל אותה כבר הכיר את כל המצוות שנצטוו בסיני.
- ב. חלקים מסוימים בתורה נכתבו במיוחד בגלל חשיבותם לבני ישראל ערב כניסתם לארץ.
- ג. מטרתה של תורה שבכתב היא להזכיר לנו את התורה שבעל פה שכבר היתה ידועה, ולכן לפעמים אי אפשר להבין את פסוקי התורה בלי ידיעה מוקדמת

של התורה שבעל פה; סדר ההלכות אינו מתאים לספר חוקים אלא לספר חינוכי וערכי; ובמקומות רבים רמת הפירוט בתורה שבכתב מותאמת לסיכוי של המצוות להישכח בעתיד.

כמו שרשר"ה מדגיש בעצמו, ההבנה הזאת אכן מספקת הסבר למספר קשיים בהבנת התורה שבכתב. אולם הוא גם משאיר אותנו עם כמה שאלות מחשבתיות מעניינות: לפי רשר"ה, אם בני ישראל לא היו חוטאים בחטא המרגלים, ומשה רבנו היה נכנס איתם לארץ ישראל חודשים ספורים אחרי מתן התורה שבעל פה, מתי היינו מקבלים את התורה שבכתב? לפני הכניסה לארץ? מיד אחרי הכניסה לארץ? לפני מותו של משה רבנו? ואולי אפילו נתינת התורה שבכתב בפועל לעם ישראל הייתה מיותרת לפי הגישה הזו! ועוד, האם התורה שבכתב שהיננו מקבלים במקרה זה הייתה זהה לתורה שבכתב שקיבלנו, או אולי שונה במידה זו או אחרת? רשר"ה לא מפרש את דעתו בסוגיות אלו, וחבל.

וַיְבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֵת כָּל דְּבָרֵי ה' וְאֵת כָּל הַמִּשְׁפָּטִים (שמות כד, ג)...
הביטוי "ויספר", כשהוא מתייחס אל המצוות, הריהו מציין מעשים הנעשים מתוך הגשמת החוקים והמשפטים מעל ומעבר לנוסח הדברים הכתובים בספר החוקים. דבר זה רומז על ביצועם המלא של כללי החוקים בחיי המעשה, הווה אומר: תורה שבכתב ותורה שבעל פה – החוק הכתוב וביאורו שבעל פה.
(ביאור רשר"ה הירש שמות שם)